

Redactioneel

Een verloren paradijs in vreemde culturen?

In 1928 verscheen een inmiddels beroemd geworden en nu wellicht klassiek te noemen etnografie - zeker in die tijd dus een beschrijving van een 'vreemd', 'exotisch' volk, - met als titel *Coming of Age in Samoa* (Mead 1928). Samoa is een polynesisch eilandenrijk midden in de Grote Oceaan, midden tussen rechts Australië en links Zuid-Amerika als dat in leken termen zo geformuleerd mag worden. Het boek was geschreven door de een paar jaar geleden overleden Amerikaanse antropologe Magaret Mead, die lange tijd op een van de eilanden verbleef en er via observatie, talloze gesprekken en archiefonderzoek het corpus samenstelde op basis waarvan ze haar boek schreef. Dat boek veroorzaakte indertijd nogal wat debat in Amerika, zeker in de opvoedkundige provincie. Één van Meads conclusies luidde namelijk dat de jeugd op Samoa, en in ieder geval de meisjes, geen last hadden van - wat we nu noemen - puberteitsverschijnselen: 'emotionele ervaringen en gedragingen die met woorden uit de Romantiek als Sturm und Drang aangeduid worden' (Kloos 1988, 9). In Meads beschrijvingen - niet ondersteund nog natuurlijk door de veelvormige en -kleurige visuele informatie waarover we thans beschikken - leek de Samoaanse jeugd werkelijk in alle harmonie op een paradijselijk eiland in de stille zuidzee op te groeien. (Of ze toen ook al Bounties hadden en Bacardi om te 'sippen', is natuurlijk de vraag.) In Amerika en de rest van de westerse wereld lag dat in die tijd even anders! En het ligt daar nu overigens nog steeds heel anders: de adolescente jeugd daar werd en wordt letterlijk gekweld door zorgen en bevliegingen; veel ouders maakten en maken zich daar op hun beurt weer flinke zorgen om. Wie wel eens kijkt naar de TV-programma's die onder de naam Telekids uitgezonden worden, krijgt in ieder geval sterk die indruk.

De toen gangbare, dominante verklaring van die puberale problemen en die 'onrustige periode in het leven van mensen' (ib.) was

dat deze samenhang met hormonale, biologische veranderingen die het volwassen worden kenmerken. Indien Samoaanse meisjes geen Sturm und Drang kenden, dan werd daarmee het fundament onder die verklaring weggenomen. Aangenomen mag immers worden dat ook bij Samoaanse pubers de bekende lichamelijke veranderingen optreden. Als de biologische verklaring van puberteitsgedrag verviel dan bleef alleen een socioculturele over. (ib.)

En als alleen een socioculturele verklaring gold, moest de Amerikaanse maatschappij de hand in eigen boezem gaan steken bij de benadering van het puber-probleem: dat vreemde en onrustbarende gedrag dat deze kinderen vertoonden was

dan immers cultureel bepaald en dus aangeleerd door diezelfde Amerikaanse maatschappij.

Meads boek heeft een grote invloed gehad in het zogenaamde Nature Nurture Debat: dat debat is nog steeds niet gesloten, maar zoveel is duidelijk dat de nurture opvatting in de pedagogie en psychologie en dus in het onderwijs zonder het werk van Mead veel zwakker zou zijn. Enigszins overdreven gesteld: positieve discriminatie en onderwijsvoorrrangsbeleid zouden het zonder Mead minder gedaan hebben.

In 1983 verscheen er een nieuwe studie over Samoa, nu van de Australische antropoloog Derek Freeman getiteld *Margaret Mead and Samoa; The Making and Unmaking of an Anthropological Myth*. Ook dit boek maakte veel tongen los. Zelfs in de Nederlandse dag- en weekbladpers bleef deze publikatie niet onopgemerkt. Kloos vat het doel van Freemans boek als volgt samen.

Wat Freeman (...) in zijn boek over Mead en Samoa op de korrel lijkt te nemen is de empirische basis van Meads conclusies. In feite gaat hij van vrijwel elke uitspraak die zij over de Samoaanse samenleving en cultuur doet na of die aanvaard mag worden of niet. Zijn conclusie is dat Meads beschrijving bijna altijd bezijden de waarheid is - dat wil zeggen: niet correspondeert met de Samoaanse werkelijkheid zoals Freeman die ziet aan de hand van eigen onderzoek en literatuurstudie. We beschikken wat betreft de Samoaanse samenleving in het algemeen en het gedrag van Samoaanse pubers in het bijzonder, nu dus over tenminste twee afbeeldingen: die van Mead en die van Freeman. Die afbeeldingen zijn niet in overeenstemming met elkaar, sterker nog, staan vaak diametraal tegenover elkaar (ib. 9-10)

Op basis van die diametraal tegenover elkaar staande afbeeldingen van dezelfde samenleving stelt Kloos zich twee vragen, een specifieke en een algemene die van fundamentele aard is. In de rest van zijn boekje probeert hij die vragen te beantwoorden. De specifieke vraag luidt:

- Wat is de Samoaanse werkelijkheid eigenlijk? Correspondeert die met het beeld dat Mead in 1928 creëerde? Of met het beeld dat Freeman in 1983 samenstelde? Is er één Samoaanse werkelijkheid? (ib.)

De algemene en fundamentele vraag luidt als volgt:

Wat stellen antropologische beschrijvingen eigenlijk voor als er zulke discrepanties kunnen bestaan? (Want Samoa is niet het enige voorbeeld.) Hoe betrouwbaar zijn antropologische, *etnografische* beschrijvingen als twee geschoolde onderzoekers tot zulke verschillen komen? Wat is de relatie tussen werkelijkheid en afbeelding. (ib.)

De antwoorden die Kloos op deze vragen uiteindelijk formuleert doen in dit verband niet zo terzake. Voor deze gelegenheid volstaat het erop te wijzen dat de auteur in 1992 een bundeltje antropologische studies (Kloos 1992a) redigeerde dat hij de titel meegaf *Antropologie: een juweel van een vak*. Zelf publiceerde hij daarin een studie onder de titel *De President en de tempel. De betekenis van een politieke gebeurtenis in Sri Lanka* (Kloos 1992b). Kennelijk heeft Kloos zijn vertrouwen in de etnografie als wetenschappelijke methode niet verloren.

Er zijn trouwens meer tekenen die erop wijzen dat de antropologie het tegenwoordig goed doet in onderzoeksland. Zo staat in meerdere bijdragen in bijvoorbeeld de lopende jaargang van *Facta; Sociaal-wetenschappelijk magazine* (3 (1995)), een uitgave van de Nederlandse Vereniging voor Maatschappij- en Cultuurwetenschappen en SISWO/Instituut voor Maatschappijwetenschappen de wetenschappelijke waarde van de antropologie als wetenschap ter discussie. In het juni-nummer van dit jaar roept Rieke Leenders (1995) op tot een debat *Philips en de Antropologie*. Aanleiding voor haar was het verschijnen van een personeelsadvertentie van Philips die antropologen vraagt te solliciteren naar een functie bij de designafdeling van het bedrijf. In het septembernummer doet een antropologe onder de veelzeggende titel *Terug naar de plaats des onheils* verslag van haar terugkeer, na 10 jaar waarin ze op basis van veldwerk haar dissertatie schreef, naar het Indiaas dorp dat onderwerp van haar proefschrift was (Den Uyl 1995). Ze beschrijft daarin haar angst dat de hernieuwde kennismaking met die gemeenschap ertoe zal leiden dat ze de analyses en interpretaties uit haar proefschrift zou moeten herzien. Dat bleek gelukkig niet het geval¹.

Ook in onderzoeksonderzoek maakt de antropologische methode van de etnografie furore, zeker als dat onderzoek te maken heeft met de reacties van 'het onderwijs' op de toenemende multiculturaliteit en meertaligheid van school en maatschappij. In haar bijdrage aan deze aflevering van *Spiegel* stelt Griet Ramaut dat 'voor veel leerkrachten meertaligheid in de klas een nieuw fenomeen (is) dat heel wat nieuwe vragen oproept zoals: hoe kan ik omgaan met de diversiteit in mijn klas? Hoe ga ik om met leerlingen die een taalachterstand hebben?' Die vragen vormden de aanzet tot het opzetten en uitvoeren van een case-study over moedertaalonderwijs in een meertalige klas. Volgens Ramaut zelf 'kadert' de door haar gevolgde methodologie 'in de schooletnografische onderzoekstraditie', die ze karakteriseert als te streven 'naar een beschrijving en interpretatie van wat mensen in een welbepaalde context, zoals een klassituatie, doen en welke betekenis zij verlenen aan hun handelingen en interacties in die bepaalde context.' Interessant is dat Ramaut melding kan maken van een nieuwe vorm van triangulatie - ter versterking van de validiteit van de bevindingen en ter eliminatie van culturele bias - die in het kader van het *International Mother Tongue Education Network* (IMEN) is ontwikkeld. Ramauts analyse en interpretatie van het etnografisch corpus dat ze samenstelde laat onder andere zien dat 'leerlingen die niet tot dezelfde taal- en cultuurgemeenschap behoren als de leerkracht (onder studie) (...) letterlijk en figuurlijk achtergesteld zijn. De ruimtelijke begrenzingen bepalen mee

de context voor taalgebruik en symboliseert de machtsverhoudingen in de klasgroep.' Daarnaast moet ze constateren 'dat de context voor taal leren (...) weinig of geen ruimte laat voor verscheidenheid. Het socialisatieproces op school is eenzijdig georiënteerd naar de dominante autochtone taal en cultuur en is bijgevolg een voedingsbodem tot kansenongelijkheid.'

Aan de hand van een boeiende incidentanalyse laat Griet Ramaut zien hoe de leerkracht zich in zijn taalonderwijs strikt oriënteert op een (arbitraire) norm voor 'goed' taalgebruik en wat de gevolgen daarvan zijn. Tenslotte suggereert Ramaut dat dit wellicht te begrijpen is tegen de achtergrond van het collectief Vlaamse geheugen, waarin de strijd tegen gallicismen en dialectale invloeden nog aanwezig is.

Voerde Griet Ramaut de *Spiegel*lezers binnen in de microstructuur van het Vlaamse moedertaalonderwijs, Hugo de Jonghe gunt haar in zijn bijdrage een ruimhartige blik op de Vlaamse macrostructuur: hij beschrijft hoe 'het leerplan Nederlands van het Vlaamse Verbond van het Katholiek Secundair Onderwijs voor het algemeen secundair onderwijs, het kunstsecundair onderwijs en het technisch secundair onderwijs tot stand is gekomen'. Allereerst probeert hij de relaties tussen leerplannen, (bestuurlijk in behandeling zijnde) eindtermen en onderwijskwaliteit te verhelderen. Daarna gaat hij in op de gevolgen van het sterk gedifferentieerde secundair onderwijs voor de structuur van het ene leerplan dat men wilde ontwikkelen. Veel aandacht krijgt vervolgens het deelleerplan voor het onderwijs Nederlands. Volgens De Jonghe is de kern daarvan het beste te begrijpen tegen de achtergrond van 'de huidige, historisch gegroeide vorm van het schoolvak Nederlands dat streeft naar 'competentie' op het dubbele gebied van taal en literatuur: benevens competente taalgebruikers wil het (horresco referens) ook competente 'literatuurgebruikers' vormen.'

Volgens De Jonghe moet men voor alle leerlingen vanaf de eerste graad consistente leerlijnen trekken, wil men de einddoelen bereiken die met een leerplan aangegeven zijn. Dat is een van de hoofdbekommernissen van de leerplancommissie geweest. Daarom laat De Jonghe vrij gedetailleerd zien, hoe die consistente leerlijnen er respectievelijk voor schrijfvaardigheid, taalbeschouwing en literatuur uit zien.

Erg optimistisch lijkt De Jonghe overigens tenslotte niet te zijn over de implementatie van het ontwikkelde leerplan: de leraren voor wie het leerplan bedoeld is, worden - vreest De Jonghe - te veel afgeleid door 'om aandacht schreeuwende methodes en door de in het vooruitzicht gestelde eindtermen.'

Ook problemen van de leerplanontwikkeling voor het schoolvak Nederlands in Nederland komen in deze aflevering van *Spiegel* aan de orde. Amos van Gelderen en Ron Oostdam gaan namelijk op interessante wijze de discussie aan met de recensenten van hun boek over onderwijs in mondelinge taalvaardigheid in de bovenbouw van het voortgezet onderwijs. Vooral de recensie van Helge Bonset die in *Spiegel* 12, nr. 3 verschenen is, plaatsen de auteurs centraal, omdat hij de

zogenaamde legitimeringsproblematiek - opmerkelijk genoeg door De Jonghe in zijn bijdrage nauwelijks aangeduid - voor mondelinge taalvaardigheid aan de orde stelde door de auteurs te verwijten dat ze bij hun keuzes te weinig gebruik zouden hebben gemaakt van analyses uit behoeftenonderzoek in hbo en wo.

De kern van hun bijdrage vormt een lucide analyse van 6 manieren van legitimering, waaronder het behoeftenonderzoek. Van vijf daarvan, waaronder het behoeftenonderzoek, leggen ze fundamentele zwakheden bloot die een consequente toepassing ervan eigenlijk onmogelijk maken. Ook aan de zesde, die ze aanduiden als de multimixer en die ze zelf in hun boek hebben toegepast, kleven nadelen, maar de voordelen wegen volgens hen daartegen ruimschoots op.

Voorafgaand aan die kern houden Van Gelderen en Oostdam zich bezig met de vraag waarom het onderwijs mondelinge taalvaardigheid er in Nederland zo bekaaid vanaf komt. Dat er geen traditie zou zijn, zoals Lammers (1993) in *Spiegel* aantoonde, achten ze geen doorslaggevende belemmering; evenmin als de (veronderstelde) moeilijkheden bij de beoordeling. Over dat laatste merken ze ter sneede op:

Het moet maar eens gezegd worden: sommige meer-keuze toetsen voor (bijvoorbeeld) tekstbegrip die in het onderwijs worden gebruikt zijn minder betrouwbaar dan spreekvaardigheidsoordelen. Toch ziet niemand dat als een serieuze belemmering.

Toch schrijven ze elders wel ter dege:

Duidelijke maatstaven voor 'goed' en fout taalgebruik, zoals bij de schriftelijke communicatie (spelling, syntaxis en idiomatische correctheid), zijn niet gedefinieerd in de mondelinge communicatie. De beoordeling van de gesproken taal vereist andere criteria, die meer gericht zijn op de communicatieve functie dan op linguïstische correctheid.

En dat zou wel eens een tweede element kunnen opleveren dat begrijpelijker maakt dat Griet Ramaut 'zag' wat ze 'zag' toen ze in één van de beste tradities van de culturele antropologie het 'familier' in een Vlaamse klas 'strange' maakte. Tegelijkertijd krijgen de Vlaamse allochtone en autochtone leerlingen hiermee alsnog hun gelijk. Ramaut constateert immers dat

de leerkracht en de leerlingen een andere inhoud geven aan 'goed taalgebruik'. Voor de leerlingen hangt 'goed taalgebruik' samen met de communicatieve relevantie van een taaluiting. Zij refereren aan dagelijkse situatie waarin taal gebruikt en begrepen wordt.

Hoe ingewikkeld het mogelijke onderscheid is tussen zo'n alledaagse en schoolse variant van taalgebruik laat Maarten Koch zien in zijn Bijdrage aan deze aflevering van *Spiegel*. Daarin gaat hij met het nodige gevoel voor understatement

kritisch in op de post hoc ontwikkelde theorie over tweede-taalleren van de Canadese onderzoeker Jim Cummins en het Nederlandse onderzoek dat op basis daarvan is verricht. Een centrale plaats daarin vervullen Cummins' concepten *Basic Interpersonal Communicative Skills* (BICS) en *Cognitive/Academic Language Proficiency* (CALP). Op grond van literatuurstudie constateert Koch dat

ondersteuning vanuit studies betreffende de houdbaarheid van zijn (= Cummins) theorie schaars (is). Het concept CALP wordt teveel gekoppeld aan de in met name de westerse samenleving als superieur beschouwde geletterdheid en kan zodoende als cultuurspecifiek betiteld worden. Bovendien is de benadering van cognitieve ontwikkeling teveel geënt op taalontwikkeling en wordt te weinig rekening gehouden met belangrijke omgevingsfactoren als motivatie, thuissituatie, de gemeenschap waaruit de leerling stamt en de school.

De bijdrage van Griet Ramaut lijkt een levendige illustratie bij deze constatering te leveren. Over het besproken Nederlandse onderzoek merkt Koch het volgende op.

Onduidelijkheid over de vraag welke facetten van taal en taalvaardigheid tot het alledaagse domein dan wel tot het schoolse, academische domein behoren, bemoeilijkt een analyse in termen van de theorie van Cummins.

De *Spiegel*lezers heeft tenminste recht op een excuus van de Redactie dat ze zo lang heeft moeten wachten op het eerste nummer van jaargang 13. Dat excuus zij hiermee hartgrondig en oprecht gemeend gemaakt. Voor alle duidelijkheid: de redactie heeft niet zo zeer gebrek aan kopij. Weliswaar ontvangt de redactie zelden spontaan ingezonden bijdragen, maar de werving van bijdragen verloopt veelal voorspoedig al kost ze vaak veel tijd, zowel van de wervende redacteur als gelet op de spanne die ermee gemoeid is. En dat levert dan weer coördinatieproblemen en een moeizame logistiek op. Niet verheeld kan overigens blijven dat de redactie het afgelopen jaar geconfronteerd is met een weliswaar geplande maar relatief omvangrijke persoonswisseling; en dat heeft ook zo haar gevolgen.

Albert Kamer verliet na jaren de redactie die hij de laatste twee jaar bekwaam en efficiënt heeft voorgezeten. Onmiskenbaar is Albert een stabiliserende factor geweest in de *Spiegel*redactie. Niet zelden sprak hij na afloop van een vergadering zijn verbazing uit over het interactieverloop. Desalniettemin bleef hij betrokken deelnemen, gedreven door zin voor samenwerking. De redactie zal zijn genuanceerde oordelen node missen.

Ook Hugo de Jonghe, de Vlaamse nestor van de redactie, stapte op. Op het gebied van taalnormen en scherpzinnige oordelen over taalgebruik blijft de redactie daardoor 'verweesd' achter. Te vrezen valt dat de Vlaamse *Spiegel*lezers zich na Hugo's vertrek vaker zal moeten afvragen naar welke onbekende Nederlandse onderwijswerkelijkheid in bepaalde bijdragen nu weer verwezen wordt. Als er

iemand de culturele verschillen in het doen en laten van de Vlaamse en Nederlandse auteurs en redacteurs kon 'managen' dan was het Hugo wel.

Tenslotte bleek ook Kees de Glopper, min of meer het wetenschappelijk geweten van de redactie en de onvermoeibare pleitbezorger van de waarden en normen uit de empirisch-analytische onderzoekstraditie het redactiewerk niet meer te kunnen combineren met zijn dagelijkse werkzaamheden. De redactie verliest in hem de produktiefste kopijwerver. Dat zal te merken zijn in de werklust van de overblijvende redacteurs.

Gelukkig mocht de redactie twee nieuwe collega's begroeten. Uit het Amsterdamse (SCO/Kohnstamm Instituut) kwam Amos van Gelderen de redactie veelbelovend versterken en uit het Leuvense (Steunpunt NT2) kondigde Kris van den Brande zijn komst aan. De veertiende jaargang van *Spiegel* kan de lezeres dan ook met vertrouwen tegemoet zien.

Overigens is het tweede nummer van de 13e jaargang op het moment van het schrijven van het redactioneel voor het eerste nummer al gevuld, zodat de hoop gerechtvaardigd is, dat dit tweede nummer nog voor de jaarwisseling op de deurmat ligt. Beide afleveringen zijn wat bescheiden van omvang, zodat de derde aflevering wat omvangrijker kan worden. Dat wordt een themanummer rond literatuuronderwijs dat, zoals het er nu uitziet, begin 1996 verzonden kan worden. De redactie hoopt de drie afleveringen van jaargang 14 dan weer beter in de tijd te kunnen spreiden.

Namens de redactie,

Jan Sturm

Noot

1. De tekst tot hiertoe is een bewerking van de 'laudatio minor' die werd uitgesproken bij het afstuderen van Ingeborg van Loon, Mariken van den Boom en Marion Wientjes op 28 september 1995 bij de Vakgroep Nederlands KUN. Alle drie deden ze etnografisch georiënteerd onderzoek waarover ze verslag deden in hun scripties.

Bibliografie

Bonset, H., *Beweging in de impasse; een bespreking van Amos van Gelderen en Ron Oostdam, Mondelinge taalvaardigheid Nederlands; Referaat, debat en discussie in de bovenbouw van havo/vwo*. In: *Spiegel* 12 (1994), nr. 3, 89-96.

- Freeman, D., *Margaret Mead and Samoa. The making and unmaking of an anthropological myth*. Cambridge (Mass): Harvard University Press, 1983.
- Kloos, P., *Door het oog van de antropoloog; botsende visies bij heronderzoek*. Muiderberg: Coutinho, 1988.
- Kloos, P. (red.), *Antropologie: een juweel van een vak*. Assen/Maastricht: Van Gorcum, 1992.
- Kloos, P., De president en de tempel; de betekenis van een politieke gebeurtenis in Sri Lanka. In: Kloos, P. (red.), *Antropologie: een juweel van een vak*. Assen/Maastricht: Van Gorcum, 1992: 50-57.
- Lammers, H., De impasse in het onderwijs in de mondelinge vaardigheden. In: *Spiegel* 11 (1993), nr. 3, 9-35.
- Leenders, R., Philips en de antropologie: oproep tot debat. *Facta* 3 (1995/4): 16-18.
- Mead, M., *Coming of Age in Samoa*. New York: W. Morrow, 1928.
- Uyl, M. den, Terug naar de plaats des onheils. *Facta* 3 (1995/5): 18-20.